

ЕКОНОМІЧНІ ЗЛОЧИНИ: ПРИЧИНИ СКОЄННЯ ТА ЇХ ПРОФІЛАКТИКА

Ляшенко М. М.

Ефективна боротьба з економічними злочинами неможлива без належної їх профілактики.

На економічні злочини впливають такі фактори: економічні, нормативно-правові, соціально-психологічні та організаційні [5].

1. *До економічних факторів належать:* розбалансованість банківської системи й відсутність механізмів належної взаємодії банківських органів з правоохоронними органами; розлад господарських зв'язків між підприємствами; кризовий стан по розрахунках із заборгованістю по заробітній платі, пенсіях та інших виплатах; відсутність ефективного механізму ціноутворення.

2. *До нормативно-правових належать:* законодавча неврегульованість багатьох питань здійснення комерційної діяльності; численні зміни в законодавстві; суттєві зміни в системі й структурі звітності, що ускладнює процедуру сплати та контролю платежів; відсутність законодавчої бази щодо контролю за деякими відрахуваннями до позабюджетних фондів; відсутність чіткої визначеності щодо відповідальності за порушення законодавства фінансових операцій, зокрема, відповідальності засновників підприємств і посадових осіб органів реєстрації за фальсифікацію даних і реєстрацію фіктивних структур, відповідальності банків, які мають справу з фіктивними підприємствами та за невиконання розпоряджень податкових органів про зупинення операцій по рахунках фіктивних фірм.

3. *Соціально-психологічні фактори* криються у втраті історичних традицій, моральних і етичних норм, в основі яких лежить повага до різних форм власності, честі, гідності, високої культури, а також високої свідомості й відповідальності при веденні платіжних операцій.

4. *До організаційних факторів належать:* незадовільна організація бухгалтерського обліку та звітності на підприємствах, установах, організаціях; некомпетентність органів і посадових осіб, які здійснюють організаційно-управлінські функції у сфері економіки, на всіх рівнях влади; відсутність органу, що здійснює контроль за відповідністю даних звіту фактичному стану фінансово-господарської діяльності підприємства, організації, установи; незадовільний стан організації перевірок господарської діяльності; розрахунки через третіх осіб або методом взаємозаліку; можливість створення фіктивних підприємств через недосконалий порядок реєстрації й перевірки суб'єктів підприємницької діяльності.

До факторів економічної злочинності І.І. Кучеров відносить економічні, правові та морально-психологічні [9, 39-43].

У свою чергу, до причин економічної злочинності, П.М. Годме відносить політичні, економічні, моральні та технічні [4, 399-406].

Політичні причини пов'язані з тим, що держава використовує економічні фактори не лише як засіб для забезпечення прибутків казни, а і як регулюючий інструмент, за допомогою якого проводиться та чи інша соціальна або економічна політика.

Причини економічної злочинності безпосередньо пов'язані з такими основними факторами, як погіршення фінансового стану юридичних і фізичних осіб та політи-

кою, яку проводить держава [2, 607-608].

Погіршення фінансового стану бізнесу й населення пов'язано з кризовими явищами, характерними останнім часом для сучасної української економіки: падіння виробництва, конвертація гривневої грошової маси в іноземну валюту, вивіз капіталу за межі України тощо.

Постійне збільшення витрат спонукає державу тим чи іншим чином постійно знаходити джерела надходжень коштів до казни. Внаслідок цього зростає навантаження на населення, надмірна вага якого визнається однією з основних причин погіршення економічного становища.

Відсутність легальних можливостей забезпечення конкурентно-спроможності в цілому ряді сфер бізнесу перетворилося в найважливіший чинник конкурентоспроможності. Вихід нових компаній на ринки цілого ряду товарів істотно ускладнюється. Стали непоодинокими факти ведення нелегального бізнесу. Гостра конкуренція призводить до зниження цін нижче того мінімального рівня, який для середньої фірми покривав би всі витрати легальної діяльності [2, 606-607].

Однією з основних причин економічної злочинності є морально-психологічний стан вітчизняних товаровиробників, що характеризується негативним відношенням до існуючої економіки, небажанням вносити вклад в її розвиток, низьким рівнем правової культури й корисливою мотивацією.

Визначальним фактором у морально-психологічному аспекті безумовно є корислива мотивація осіб, які вчинили економічні злочини й найчастіше характеризуються підвищеним рівнем матеріальних запитів, бажанням заволодіти все більшою кількістю об'єктів нерухоності, предметів розкоші тощо.

Морально-психологічні причини економічної злочинності висвітлюються в трьох аспектах: негативним ставленням до існуючого економічного розвитку; низьким рівнем правової культури; корисливою мотивацією. При цьому корислива мотивація має визначальне значення.

Моральні причини економічної злочинності інколи полягають у невідповідності існуючих економічних законів загальним принципам законодавства: рівності, постійності, неупередженості, що знижує престиж і авторитет цих законів.

Технічні причини економічної злочинності пов'язані з недосконалістю форм і методів існуючого контролю. Існуючі правоохоронні органи не мають можливості контролювати всі господарські операції й перевіряти достовірність усіх бухгалтерських документів [10, 184].

До технічних причин відносять недосконалість форм і методів економічного контролю. Типовими є факти застосування правоохоронними органами зайвих штрафних санкцій, незаконного притягнення до адміністративної відповідальності, порушення порядку адміністративного провадження, провокування безкарності порушників економічного законодавства. У ряді випадків документальні та інші перевірки дотримання законодавства у сфері економіки проводяться некваліфіковано, поверхнево, їх результати оформляються неякісно.

На криміногенні обставини впливають і зниження слухняності громадян, розповсюдження в масовій

Економічна безпека держави: теорія і практика

свідомості всездозволеності й насилля, активний прояв націонал-екстремістської політики [19, 10].

Важливим фактором, що впливає на зростання економічної злочинності, є загальна кримінальна ситуація в країні.

До основних причин, що сприяють посиленню й зростанню тіньового сектора економіки на сучасному етапі, можна віднести: наявність податкового пресу, який не під силу в теперішніх економічних умовах більшості фізичних і юридичних осіб, які діють у межах законодавчого поля України; правову незахищеність суб'єктів економічної діяльності від зловживань, утисків, протидії з боку чиновників державного апарату на всіх його рівнях; незахищеність громадян і підприємств від зазіхань злочинних формувань; відсутність стабільного й збалансованого законодавства, яке б регламентувало економічну діяльність; законодавчу неврегульованість багатьох сторін діяльності комерційних банків; правовий нігілізм влади й населення країни; відсутність інвестиційної альтернативи тіньовим капіталам; міждержавну інтеграцію тіньового сектора й суб'єктів тіньової економічної діяльності; безконтрольне зростання кількості кримінальних структур і безкарність їхньої діяльності, пасивна згода держави на легалізацію кримінальних авторитетів, тотальна криміналізація підприємницьких структур тощо.

Головним недоліком кримінальної політики є незабезпечення принципу невідворотності покарання за скоєні економічні злочини.

Розділяючи думку П.М. Годме, В.І. Антипов, у свою чергу, звертає увагу на причини економічної злочинності, що пов'язані з правовими, організаційними, технічними, морально-психологічними факторами, загальною кримінальною ситуацією в країні та недоліками кримінальної політики, виділяючи їх в окремі групи [2, 609-613].

Найважливішим чинником правових причин, як вказує він, є недосконалість і нестабільність законодавства, що регулює економічні відносини.

До правових причин слід також віднести недосконалість окремих економічних механізмів, під якими розуміють сукупність правових норм, що визначають порядок виявлення, розкриття й розслідування злочинів у сфері економіки.

Важливе місце відводиться державним програмам боротьби з економічними злочинами, коли дається відповідний аналіз криміногенної ситуації.

До організаційних причин належать недоліки у взаємодії між фінансовими, правоохоронними та іншими контролюючими органами. До причин організаційного характеру, зумовлених прогалинами в процесуальному законодавстві, належить неузгодженість у діях органів досудового слідства й судових органів. Відомо, що переважно процес розслідування кримінальних справ про економічні злочини не своєчасно завершується з направленням матеріалів до суду. Часто такі справи закриваються з тих чи інших підстав. Непрофесіоналізм слідчих полягає в тому, що трапляються випадки, коли порушені кримінальні справи місяцями лежать мертвим вантажем і попадають у розряд неперспективних [7, 114].

За роки незалежності України на рівні держави приймалися відповідні заходи, направлені як на боротьбу зі злочинністю, так і на її профілактику.

Важливе місце відводиться державним програмам боротьби з економічними злочинами, коли дається відповідний аналіз криміногенної ситуації.

Вперше було дано таку оцінку криміногенній ситуації в Україні в Державній програмі боротьби зі злочинністю 1993 року. Зростання злочинності визнано найбільш небезпечним соціальним лихом, що створює серйозну загрозу розбудові незалежної держави. Однією з причин такого явища названо занепад моралі значної частини населення. Наголошено на стрімкому зростанні корисливих економічних злочинів, поширенні корупції, відмиванні незаконно отриманих коштів. Виявлено тенденцію злиття загальнокримінальної та організованої злочинності й значне "омолодження" злочинної діяльності.

Програмою проголошено стабілізацію криміногенної ситуації до 1996 року. Пріоритетну увагу в Програмі приділено питанням правового та організаційного забезпечення правоохоронної діяльності, профілактиці правопорушень, боротьбі з організованою злочинністю й злочинами у сфері економіки [12].

Подальші заходи з профілактики й попередження злочинності в Україні здійснювалися в межах Комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю на 1996-2000 роки, затвердженої Указом Президента України від 17 вересня 1996 року № 837/96 [16].

У Програмі визнано, що злочинність стала одним з визначальних чинників, що загрожують національній безпеці України. Головним стратегічним завданням Програми було проголошено подальше вдосконалення практичної діяльності відповідних органів у зміцненні правопорядку й законності, повсюдне налагодження системи профілактики правопорушень і широкий наступ на злочинність, належає забезпечення конституційного ладу, прав і свобод людини, економічної безпеки держави.

Пріоритетними завданнями в цій діяльності визнано: формування досконалої правової бази боротьби зі злочинністю й корупцією; захист політичних, економічних, соціальних та інших сфер життєдіяльності держави; активну протидію злочинним проявам, усунення причин і умов, що їм сприяють; виявлення й знешкодження злочинних угруповань; викорінення "тінізації" економіки.

Однак значна частина цієї Програми залишилася невиконаною. Не було вирішено ключове питання щодо профілактики злочинності - не подолано бідність і безробіття, навпаки, процес зuboжіння народу тривав. Не зупинено кримінальний вплив на економіку й процес її "тінізації".

За період 1996-2000 рр. процес структуризації злочинності в Україні та поділу зон кримінального впливу завершився, а її зростання стабілізувалося. Тому в Комплексній програмі профілактики злочинності на 2001-2005 роки, затвердженій Указом Президента України від 25 грудня 2000 р. № 1376/2000, завдання припинення подальшого поширення й консолідації організованої злочинності, а також викорінення корупції визначені як пріоритетні напрями.

Важливим документом, що націлює правоохоронні органи на профілактику економічних злочинів, є концепція Державної програми профілактики на період до 2015 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 року № 1209-р [20].

Ключовий термін "боротьба зі злочинністю" в Програмі замінено на інший - "протидія злочинності", що стало свідченням переходу від традиційних поглядів на можливість подолання злочинності як суспільного явища до концепції протидії злочинності як перманентного стану, який дозволяє утримувати її на певному рівні, що не загрожує основам національної безпеки України. Програма проголошує перехід до активної наступальної протидії, яка дозволить уповільнити темпи зростання

злочинності. У цьому сенсі Програма стала найбільш реалістичним документом щодо протидії злочинності за всі роки незалежності України. Основна мета Програми полягала в: зниженні рівня злочинності, ослабленні суспільного напруження, викликаного її впливом; зменшенні впливу організованої злочинності на економічну й політичну сфери суспільства; зменшенні корупційних проявів, очищенні органів державної влади від корумпованих державних службовців, створенні прозорої системи прийняття й виконання управлінських рішень; істотному підвищенні захисту економічних відносин від злочинних посягань, витісненні з економічної сфери кримінального елементу, скороченні обсягів “тіньової” економіки; поліпшенні захисту правоохоронними органами прав, свобод і власності громадян, створенні безпечних умов життя в державі.

Вперше метою Програми передбачалося створення атмосфери суспільної нетерпимості до злочинності й кадрове забезпечення профілактики злочинності [17].

На виконання Указу Президента 17 вересня 2002 року Кабінетом Міністрів України була прийнята Постанова № 1120 “Про стан виконання Комплексної програми профілактики злочинності на 2001-2005 роки”.

У Постанові зазначалося, що переважна більшість обласних державних адміністрацій не приділяє належної уваги фінансуванню заходів з профілактики злочинності, зміцненню матеріально-технічної бази правоохоронних органів і стан роботи в цьому напрямі визнаний незадовільним [13].

9 лютого 2004 року Президентом України був підписаний Указ № 175/2004 “Про систему заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють злочинним проявам і корупції” [18].

Разом з тим, відсутність політичної волі в центрі й на місцях призвели до того, що виконання Комплексної програми профілактики злочинності на 2001-2005 роки та інших нормативних актів, прийнятих щодо її розвитку, не привело до докорінної зміни кримінальної ситуації в Україні.

Згодом Верховна Рада України приймає Постанову від 3 листопада 2005 р. № 3070-IV “Про стан боротьби з організованою злочинністю у 2004-2005 роках” [14], що стала своєрідним підсумком стану виконання Комплексної програми профілактики злочинності на 2001-2005 роки.

Верховна Рада зауважила, що запобіжно-профілактична робота в боротьбі зі злочинністю не має постійного характеру й здійснюється у вигляді кампаній.

20 грудня 2006 року Постановою Кабінету Міністрів України № 1767 була затверджена Комплексна програма профілактики злочинності на 2007-2009 роки [15], якою передбачалося подальша робота з профілактики злочинності взагалі й економічної зокрема.

У науковій літературі досить часто вживають терміни “попередження”, “запобігання”, “профілактика” злочинності, “припинення” злочину, під якими розуміється цілеспрямована діяльність правоохоронних органів на вжиття заходів щодо недопущення вчинення злочинів.

Термін “попередження” з грецького перекладається як “попереджувальний, запобіжний”.

У великому тлумачному словнику сучасної української мови “попередження” визначається як “застереження проти чого-небудь”; “запобігання” - “...не допускати, заздалегідь відвертати що-небудь неприємне, небажане”, “припинення” - “переривання якої-небудь дії, процесу, стану, що триває тощо”, “профілактика” - “заходи, що запобігають виникненню й поширенню чогось” [3].

Термін “попередити” означає заздалегідь вжитими заходами запобігти настанню небажаного. Здебільшого попередження злочинів визначається як “комплекс взаємопов’язаних заходів, що вживаються державними органами й громадськістю з метою зниження рівня злочинності та усунення причин, що її породжують” [8, 223]. Тобто попередження злочинів буквально означає всі форми охорони людей, суспільства, держави від злочинів [1, 34].

Попередження злочинності (як і боротьба зі злочинністю взагалі) ґрунтується на розв’язанні суспільством важливих соціально-економічних і культурно-виховних завдань його подальшого розвитку [6, 67].

Кожен з цих термінів має різний зміст і не можна не погодитись із О.Г. Кальманом про те, що найбільш широке значення має термін “попередження”, який і охоплює всі інші напрями протидії злочинності [6, 20]. Але щодо досудового розслідування в конкретній кримінальній справі адекватним є поняття саме профілактичної діяльності, тому що об’єктом розслідування є конкретний злочин, учинений певною особою [11, 5].

Література

1. Аванесов В.А. Криминология: Учебник. - М.: Акад. МВД СССР, 1984. - 500 с.
2. Антипов В.І. Тіньова економіка та економічна злочинність: світові тенденції, українські релігії та правові засади контролю (теоретико-методичне узагальнення). - Вінниця: ДП ДКФ, 2006. - 1040 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. - К.: Перун, 2004. - 1440 с.
4. Годме П.М. Финансовое право. - М.: Изд. “Прогрес”, 1978. - 429 с.
5. Голосніченко Д. Детермінанти податкових правопорушень // Науковий вісник: збірник наукових праць. - Ірпінь, 1998. - № 1 (2). - С. 130-135.
6. Кальман О.Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та практичні проблеми попередження: Автореф. дис... д-ра юрид. наук. - 2004. - 34 с.
7. Касютина Р.В. Проблемы борьбы с налоговыми преступлениями // Уголовное право. - 1998. - № 3. - С. 114.
8. Корнієнко М.В. Курс криминології: Особлива частина / М.В. Корнієнко, Б.В. Романюк, І.М. Мельник та ін.. - К.: Юрінком Інтер, 2001. - 480 с.
9. Кучеров И.И. Налоговые преступления: Учебное пособие. - М., Юринформ, 1997. - 224 с.
10. Пепеляев С.Г. Основы налогового права. - М.: Инвест фонд, 1995. - 496 с.
11. Попова Е.И. Криминологическая характеристика и профилактика дорожно-транспортных преступлений. - Орел, 1999. - 215 с.
12. Постанова Верховної Ради України від 25 червня 1993 р. № 3325 “Про Державну програму боротьби зі злочинністю на період 1993-1995 роки” // Голос України. - 1993. - № 143. (30.07.93).
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2002 року № 1120 “Про стан виконання комплексної програми профілактики злочинності на 2001-2005 роки” // Ліга Закон (без опублікування).
14. Постанова Верховної Ради України від 3 листопада 2005 року № 3070-IV “Про стан боротьби з організованою злочинністю у 2004-2005 роках” // Відомості Верховної Ради України. - 2006. - № 5-6. - Ст. 76.
15. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2006 року № 1767 “Про затвердження Комплексної програми

профілактики злочинності на 2007-2009 роки” // Офіційний вісник України. - 2006. - № 51 (02.01.2007). - Ст. 3418.

16. Указ Президента України від 17 вересня 1996 року № 837/96 “Про комплексну цільову програму профілактики злочинності на 1996-2000 роки” // Ліга Закон. - 57 с.

17. Указ Президента України від 25 грудня 2000 року № 1376/2000 “Про затвердження Комплексної цільової програми профілактики злочинності на 2001-2005 роки” // Офіційний вісник. - 2000. - № 52. - С. 101-123.

18. Указ Президента України від 9 лютого 2004 року № 175/2004 “Про систему заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють злочинним проявам і корупції” // Офіційний вісник України. - 2004. - № 6 (27.02.2004). -

Ст. 307. - С. 22-30.

19. Шакун В.І. Модель і критерії ефективної профілактики злочинів у великих містах України і за кордоном: навчально-практичний посібник. - К.: Видавництво Української академії внутрішніх справ, 1995. - 32 с.

20. Концепція Державної програми профілактики на період до 2015 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 року № 1209-р.

*Ляшенко М.М.,
здобувач Національного університету
державної податкової служби України
Надійшла до редакції 06.11.2012*

УДК 342.9

ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ДЕРЖАВНІЙ ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ

Мастицький В. В.

Корупція є важливою проблемою сучасності, оскільки здатна вражати різні види органів державної влади та напрямки їх діяльності й становить безпосередню загрозу національній безпеці, зменшує рівень довіри людей до органів виконавчої влади. Натомість, незважаючи на прийняття спеціального антикорупційного законодавства, низки підзаконних нормативно-правових актів, вони так і не призвели до відчутних позитивних результатів у справі протидії корупції, зокрема зменшення її рівня й впливу на функціонування Державної пенітенціарної служби України (ДПТС України). Однією з основних причин, що цьому заважають, є відсутність комплексних наукових досліджень у сфері діяльності ДПТС України з питань протидії корупції.

Протидія корупції в діяльності державних органів завжди привертала увагу вчених, про що свідчать наукові публікації В.Б. Авер'янова, Ю.П. Битяка, О.М. Бандурки, Є.Ю. Бараша, О. М. Джузи, С.В. Ківалова, О.В. Лісіцкова, О.Л. Маліна, В.А. Львовкіна, М.І. Мельника, Ю.І. Руснака, О.Ф. Скакун, Є.Л. Стрельцова, В.М. Трубнікова, Ю.М. Тодики, М.І. Хавронюка, Ю.С. Шемшученка,.

Метою статті є теоретична й практична характеристика корупційних правопорушень у Державній пенітенціарній службі України й з'ясування основних чинників, що впливають на її розвиток.

Утвердження України як демократичної, соціальної, правової держави, де людина визнається найвищою соціальною цінністю, а її права й свободи визначають зміст і пріоритет діяльності держави, зумовлює об'єктивну потребу в теоретичному переосмисленні такої діяльності практично в усіх сферах суспільного життя. У сучасних умовах до таких сфер належить також сфера виконання покарань, яка з організаційного погляду об'єднує розгалужену систему різноманітних державних органів, установ і організацій, основне функціональне призначення яких полягає у впровадженні державної кримінально-виконавчої політики, засади якої визначені насамперед у Конституції та законах України. Адже практика реалізації державної кримінально-виконавчої політики в процесі державного управління сферою виконання покарань, засвідчила наявність у цій сфері діяльності проблем розвитку корупційних відносин, що потребують вирішення як на теоретичному, так і на практичному рівні.

Враховуючи особливості розвитку цього явища в Україні, можна впевнено стверджувати те, що на сьогодні корупція є одним з інститутів суспільних відносин сучас-

ного суспільства, який поряд з іншими активною існує й користується чималою популярністю, виходячи з Індексу сприйняття корупції (англ. Corruption Perceptions Index, CPI) – щорічного рейтингу держав світу, що відображає оцінку рівня сприйняття корупції аналітиками й підприємцями за десятибальною шкалою, де Україна за рівнем корумпованості займає 134 місце [1].

Корупція є в будь-якій країні світу. Про це Президент України Віктор Федорович Янукович сказав під час прес-конференції в рамках проекту “Діалог з країною”: “Україна, як кажуть, не просто не виняток, ми країна, яка тільки-тільки на порозі фактичного вирішення цієї проблеми. Ми антикорупційне законодавство прийняли тільки два роки тому. Імплементация гальмується, блокується практично на всіх рівнях. Чому? Тому що старі звички, бажання жити по-старому, бажання й далі знаходити джерела збагачення - вони переважають той страх, який є в законі” [2]. Не виключенням цьому є існуюча система виконання кримінальних покарань і попереднього ув'язнення, створена ще за радянських часів, яка не відповідає сучасному рівню соціально-економічного розвитку суспільства, що сприяє корупційним проявам у цій сфері діяльності.

Як заявив голова Державної пенітенціарної служби України О.В. Лісіцков, реформування кримінально-виконавчої служби ґрунтується на принципах законності, гуманізму, дотримання прав людини й громадянина, міжнародних стандартах поведінки із засудженими та особами, взятими під варту. Ці ключові позиції й лягли в основу нової Концепції державної політики у сфері реформування кримінально-виконавчої служби [3].

Не випадковим є той факт, що відбулося майже одноразово прийняття антикорупційного законодавства - 7 квітня 2011 року Верховна Рада України прийняла Закон України “Про засади запобігання та протидії корупції в Україні” [4] і Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відповідальності за корупційні правопорушення” [5], які набули чинності з 1 липня 2011 р., і організаційних реформ, ініційованих Президентом України у сфері виконання кримінальних покарань, який своїм Указом від 6 квітня 2011 р. за № 394/2011 затвердив Положення про Державну пенітенціарну службу України [6], де п. 5 зазначається, що з метою організації своєї діяльності Державна пенітенціарна служба України (скорочено - ДПТС України) забезпечує в межах повноважень проведення заходів щодо запобігання корупції

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**